

Łopuszański, Bolesław

"Młoda Polska : z dziejów ugrupowań demokratycznych Wielkiej Emigracji", Stefania Sokołowska, Wrocław [etc.] 1972 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 64/2, 433-435

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Stefania Sokółowska, *Młoda Polska. Z dziejów ugrupowań demokratycznych Wielkiej Emigracji*, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1972, s. 238.

Systematyczne opracowywanie dziejów Wielkiej Emigracji, które obserwować można od pewnego czasu i które zmierza do pełnego ujęcia tak ważnego okresu dziejów Polski porozbiorowej, wzbogaciło się o mową, cenną pozycję. Jest to monografia krótkotrwałej wprawdzie, lecz niemniej wpływowej emigracyjnej organizacji, jaką była Młoda Polska. Organizacja ta nie posiadała właściwie, poza zawierającą nieco informacji pracą A. Lewaka¹, swojej monografii, a wiadomości jej dotyczące rozsiane były u różnych autorów. Tym większa więc jest zasługa autorki, iż podjęła ten temat, tak bardzo potrzebny dla pełnego opracowania dziejów Wielkiej Emigracji.

Prace naukowe z tego zakresu są dziś wyjątkowo niewdzięczne, gdyż na każdym kroku daje się odczuć brak materiałów po bezpowrotnej utracie zasobów rapperswilskich. Mimo to udało się autorce wywiązać z postawionego zadania i przedstawić czytelnikowi pracę w pełni odpowiadającą pojęciu naukowej monografii, której baza źródłowa jest wyjątkowo obfita. Poza sumiennym wykorzystaniem wszystkich źródeł krajowych autorka dotarła do zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz do Archiwum Departamentalnego w Besançon. Trudno mi stawiać zarzut, iż tylko dwie placówki archiwalne reprezentują ośrodki działalności emigracyjnej Młodej Polski. Nasuwa się jednak pytanie, czy nie znalazłoby się równie cennych materiałów w archiwach szwajcarskich lub angielskich.

Praca składa się z czterech rozdziałów, które obejmują główne etapy dziejów Młodej Polski, i tylko w odniesieniu do pierwszego, drugiego i czwartego dotyczą jej działalności na gruncie emigracyjnym. Rozdział trzeci odbiega nieco od reszty, gdyż dotyczy w całości problemu krajowych konspiracji, które rozwijały się w latach trzydziestych XIX w. pod wpływem ideologii Młodej Polski. Mimo iż rozdział ten sprawia wrażenie oderwanego od reszty, jest on konieczny z uwagi na to, że działalność Młodej Polski odegrała wiodącą rolę w rozwoju ruchu konspiracyjnego w kraju.

Szeroka baza źródłowa w zakresie archiwaliów i źródeł drukowanych pozwoliła autorce na przedstawienie krótkiego, bo zaledwie dwuletniego okresu istnienia Młodej Polski z dużą, może nawet nieraz zbyt daleko posuniętą drobiazgowością, świadczącą o doskonałej orientacji w temacie. Dużym walorem pracy jest przedstawienie organizacji na tle ówczesnej, bardzo już skomplikowanej sytuacji ideologiczno-politycznej emigracji polskiej. Nadaje to pracy wartość kompendium wiedzy także o innych stronnictwach i ugrupowaniach emigracyjnych.

Omawiając dzieje Młodej Polski autorka poświęca sporo miejsca również związkowi węglarskim i niejednokrotnie podkreśla wzajemny młodopolsko-węglarski antagonizm. Zbyt słabo jednak, moim zdaniem, akcentuje dwa najistotniejsze momenty: kosmopolityzm węglarstwa i nacjonalizm Młodej Polski. Te dwa, wykluczające się wzajemnie założenia legły u podstaw antagonizmu i stały się zaczątkiem wyodrębnienia się nowej ideologii z węglarskiego podłoża.

Przez całą książkę przewija się, wraz z innymi czołowymi działaczami Młodej Polski, nazwisko Szymona Konarskiego. Mimo iż życiorys jego jest wyjątkowo dobrze znany, udało się dokonać niektórych sprostowań w odniesieniu do utartych pojęć. Służne jest stwierdzenie, iż Konarski, wbrew opinii wielu historyków, w czasie swego pobytu w Szwajcarii nie jeździł w styczniu 1834 r. z misją do Francji. Opinię tę potwierdza wyjątkowo cenne źródło, nieznanе niestety autorce w oryginale, jakim jest przechowywany w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Rewolucji Październikowej w Moskwie „Dziennik” Konarskiego, spisany skrupulatnie, dzień po dniu w latach 1831—34. Konarski nie wspomina tam o jakimkolwiek wyjeździe

¹ A. Lewak, *Od związków węglarskich do Młodej Polski*, Warszawa 1923.

do Francji w styczniu 1834 r. Nieznajomość „Dziennika” spowodowała w dwóch wypadkach drobne nieścisłości w wywodach dotyczące osoby Konarskiego. Na s. 92 wyrażono opinię, iż przybył on ze Szwajcarii do Francji w październiku lub w pierwszej połowie listopada 1834 r. Według zapisów w „Dzienniku” Konarski wyjechał ze Szwajcarii o świcie 3 grudnia 1834, a przybył do Besançon wieczorem tegoż dnia. Również notatki z „Dziennika” rozwiałyby wątpliwości autorki co do początków współpracy Konarskiego z Janem Czyńskim w wydawanej wspólnie w Paryżu „Pólnocy”. Autorka stwierdza bowiem, że brak jest bliższych szczegółów, jak doszło do owej współpracy. Z informacji Konarskiego wynika, iż znał on Czyńskiego od dawna i pozostawał z nim w bliskich kontaktach osobistych i korespondencyjnych w okresie swego pobytu w Belgii i Szwajcarii.

Wykorzystując wiele źródeł rękopiśmiennych (m.in. niedrukowane listy Lelewela), stawia autorka sporo nowatorskich sformułowań dotyczących złożonej i burzliwej historii tej organizacji oraz jej czołowych działaczy. Niektóre jednak opinie wydają się dyskusyjne. Trudno np. zgodzić się z określeniem, iż nie udała się akcja konspiracyjna w kraju prowadzona przez TDP pod koniec lat trzydziestych. Byłoby to może słuszne w odniesieniu do Galicji, gdzie faktycznie działalność przybyłych tam wówczas z Francji emisariuszy Roberta Chmielewskiego i Lesława Łukaszewicza nie przyniosła prawie żadnych rezultatów. Natomiast zapoczątkowana w 1839 r. z ramienia TDP akcja Walerego Breańskiego w Wielkopolsce i Wincentego Mazurkiewicza w Królestwie uwieńczone zostały pełnym powodzeniem. Działalność Breańskiego stała się zaczątkiem późniejszego komitetu rewolucyjnego, Mazurkiewicz natomiast stał się współtwórcą głównej organizacji spiskowej na terenie Królestwa — Związku Narodu Polskiego.

Nie wydaje się również słuszna opinia, jakoby Adolf Zaleski wyjeżdżając w 1836 r. z Krakowa do Francji wysłany był tam specjalnie przez swego brata Leona jako przedstawiciel konspiracyjnej lewicy. Wyjazd Adolfa Zaleskiego nie był związany z żadną misją, ponieważ zmuszony był on wówczas do natychmiastowej ucieczki z kraju jako uczestnik zamachu na szpiega Behrensa-Pawłowskiego; wyjechał on prawdopodobnie nawet na podstawie zabranego Behrensowi paszportu.

Wspominając o trzech członkach Młodej Polski: Józefie Maliszewskim *vel* Malezewskim, Józefie Drozdowskim i Hieronimie Jaraczewskim autorka stwierdza, że niewiele o nich wiadomo, poza tym, że uczestniczyli w wyprawie sabaudzkiej i byli więzieni w kantonie genewskim. Postacie te są jednak znane szerzej, gdyż krótkie ich sylwetki nakreślił M. Tyrowicz². Można z nich poznać losy wszystkich trzech wymienionych zarówno przed emigracją, jak też i po 1836 r., kiedy Młoda Polska zakończyła swój byt.

Dyskusyjna wydaje się opinia, jakoby emisariusz Młodej Polski, Tadeusz Żabicki jadąc do kraju z jej ustawą, otrzymał misję założenia Młodej Polski na terenie Królestwa Polskiego. Pierwsze kroki w kierunku zaszczepienia młodopolskiej ideologii na gruncie krajowym wiązały się wyraźnie z Galicją i Krakowem. Wpływało to ściśle z programu Młodej Europy i ideologii Mazziniego, dla którego głównym przeciwnikiem była nie Rosja, lecz Austria i tam właśnie dążył do tworzenia odpowiednich konspiracyjnych grupowań, a pierwszym etapem pobytu Żabickiego w kraju był właśnie Kraków.

W odniesieniu do komórek węglarstwa w Galicji autorka używa określeń w kraju nie stosowanych a typowych dla środowiska emigracyjnego, jak „namioty” i „łoże”. Na gruncie krajowym używano „poręby”.

Wyszczególniając uczestników Związku Przyjaciół Ludu w Krakowie, będącego bezpośrednim poprzednikiem Stowarzyszenia Ludu Polskiego autorka wymienia

² M. Tyrowicz, *Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Przewodnik bibliograficzny*, Warszawa 1964.

nazwisko Antoniego Helcla. Przynależność jego do tej organizacji jest, moim zdaniem, wątpliwa, gdyż znany z konserwatywnych zapatrywań Helcel nie angażował się w spiski; być może współpracował tylko z niektórymi konspiratorami na polu literackim czy oświatowym. Odnosnie pozostałych członków Związku, nieścisłe jest nazwanie Henryka Bogusza ziemianinem. Pochodził on wprawdzie ze środowiska ziemiańskiego ale był już od niego oddalony, sprawując w Krakowie urząd prokuratora. Teofil Zebrański (nie Zebrowski) był natomiast geometrą, nie prokuratorem.

Wątpliwości autorki, czy nazwa Stowarzyszenie Ludu Polskiego pojawiła się już od razu w momencie powstania spisku w lutym 1835 r. są, moim zdaniem, nieuzasadnione, gdyż nazwa ta łączy się na pewno z powstaniem tego sprzysiężenia, a autorem jej był współtwórca spisku Teofil Januszewicz.

Omawiając spisek Szymona Konarskiego, który stanowił filię Stowarzyszenia Ludu Polskiego na terenie tzw. zachodnich guberni, autorka stwierdza, iż ogarnął on siecią konspiracyjną Litwę, Wołyń, Podole i sięgnął aż po Lubelszczyznę, Podlasie i Białoruś. Ocena ta jest nieścisła, ponieważ to odgałęzienie spisku, którym kierował Konarski, działało wyłącznie na terenie zachodnich guberni, nie obejmowało więc ani Lubelskiego, ani Podlasia. Te tereny znajdujące się w granicach Królestwa Polskiego podlegały filii Stowarzyszenia Ludu Polskiego, której centrala istniała w Warszawie i którą kierowali Gustaw Ehrenberg i Aleksander Węzyk.

Przedstawiając w rozdziale trzecim działalność konspiracji krajowej autorka dała jej obraz dość niepełny, ograniczając się do szczegółowego omówienia działalności Stowarzyszenia Ludu Polskiego w Krakowie i zachodnich guberniach zaboru rosyjskiego, pomijając zaś prawie zupełnie Galicję i Królestwo Polskie. Sprawić to może mylące wrażenie, iż spisek ten działał realnie tylko na tych terenach, podczas gdy właśnie cechą charakterystyczną Stowarzyszenia Ludu Polskiego było to, iż działało ono na całym historycznym terytorium państwa polskiego. Jest rzeczą zrozumiałą, iż dokładne przedstawienie całokształtu dziejów Stowarzyszenia Ludu Polskiego wykraczałoby poza ramy omawianej pracy, ale danie pełnego zarysu wydaje się w tym kontekście konieczne.

Z drobnych uwag: działacz lwowski Stowarzyszenia Ludu Polskiego, Hefern miał na imię Robert, a nie Roman, gen. Sierawski miał na imię Jan Kanty, a nie Julian, a członek Młodej Polski Karol Dudin wymieniony jest w indeksie mylnie jako Dunin.

Cenne są umieszczone na końcu książki aneksy w postaci wykazu członków Młodej Polski oraz wyboru listów Joachima Lelewela, Franciszka Bobińskiego, Teofila Januszewicza i Szymona Konarskiego. Lista członkowska Młodej Polski ma wartość niepodważalną, gdyż jest, jak pisze autorka, jedyną jaka się zachowała. Nie daje ona jednak pełnego obrazu kadrowego tej organizacji, gdyż pochodzi według opinii autorki z maja lub czerwca 1835 r., nie uwzględnia więc późniejszych akcesów. Z załączonych listów wyjątkową wartość mają odkryte w Archiwum PPS kopie listów Konarskiego. Odkrycie to pozwoliło na wskrzeszenie bezpowrotnie przepadłych wraz z rapperswillianami oryginałów tych listów.

W sumie praca Stefani Sokołowskiej może być uznana za ostatnie brakujące jeszcze ogniwo w historii demokratycznych ugrupowań politycznych emigracji polskiej w momencie, kiedy Towarzystwo Demokratyczne Polskie, Zjednoczenie Emigracji Polskiej, Gromady Ludu Polskiego i Konfederacja Narodu Polskiego mają już swoje naukowe opracowania³.

Bolesław Łopuszański

³ S. K a l e m b k a, *Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832—1846*, Toruń 1966; H. R z a d k o w s k a, *Działalność Centralizacji Londyńskiej Towarzystwa Demokratycznego Polskiego 1850—1862*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1971; H. T e m k i n o w a, *Gromady Ludu Polskiego*, Warszawa 1962; B. C y g l e r, *Zjednoczenie Emigracji Polskiej 1837—1846*; Gdańsk 1963; L. R a c, *Konfederacja Narodu Polskiego*, PH XXXIII, 1935, s. 155—201; J. W i l i a m e, *Konfederacja Narodu Polskiego w r. 1836*, KH 1936, z. 1, s. 61—71.